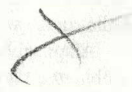

David C. Korten

Élet a tőke uralma után*

Nagy örömmre szolgál, hogy harmadszor is ellátogathatok Budapestre, ebbe a gyönyörű, történelmi városba. Jövelelem célja kettős. Egyrészt szeretném megtudni Önöktől a magyarországi gazdasági átmenettel kapcsolatban jelentkező tapasztalataikat és aggodalmaikat, másrészt szeretném megosztani Önökkel a saját megfigyeléseimet és nyugtalanságomat a globális gazdaságban jelentkező, mára igencsak nyilvánvalóvá vált működési zavarok és instabilitás következményeit illetően. Nem kívánom azt a látszatot kelteni, mintha szakértője lennék a magyarországi helyzetnek, ezért Önökre bízom annak megítélését, milyen mértékben vonatkozik mondanivalóm az itteni viszonyokra.

Előadásom lényege két gondolat köré csoportosítható. Az első gondolat az, hogy korunkban egyre vadabb ütemben veszítjük el az ellenőrzést a globális kapitalista rendszer fölött, és a féktelenné váló kapitalizmus ezért borzalmas árat fizettet a társadalommal, közben pedig – a rendszer túlkapasai következtében – az elszegényedés és az instabilitás egyre inkább terjed az egész világon. A második gondolat az, hogy mindezzel szemben létezik egy egyértelmű és ígéretes alternatíva, amelynek semmi köze a kommunizmushoz vagy a sztálinista típusú tervutasításos rendszerhez. Ezen alternatíva célja, hogy létrehozza azt, amit a kapitalizmus ígéretet ugyan, de sosem vált valóra: a demokráciát és a piacgazdaságot.

Véleményem szerint az emberiség történelmének egyik kritikus pontjához érkezünk. Valamennyiünk életét és jövőjét olyan gazdasági erők alakítják, amelyeket még azok sem értenek igazán, akiknek ezen erők befolyásolása lenne a feladata. Jömagam azok közé tartozom, akiket a globális kapitalista rendszer a kegyeiben reszesített. Mi több, életem nagy részét e rendszer ügyének szolgálatában töltöttem. Ma azonban látom, hogy a kapitalizmus működése egy olyan globális gazdasági rendszer kialakulását eredményezte, amelyet a pénz ural, nem pedig az emberek; e rendszer a pénz utáni elvakult hajszához vezet, e hajszá előrenyomulása pedig magát az életet pusztítja el. Tapasztalataim alapján állítom, hogy mára mind a kapitalizmus, mind pedig a kommunizmus életképtelensége bebizonyosodott, a jövőre irányuló reményeink pedig attól függnek, vajon képesek vagyunk-e megtalálni mindkét rendszer alternatíváját. Olyan alternatívákat kell találnunk, melyek nem hamis ideológiák vakbuzgó követésén alapulnak, hanem alapjuk az önmagunkra és világunkra irányuló, a dolgok gyökeréig hatoló, őszinte vizsgálat. E vizsgálat során kell ráébrednünk arra, mi az, ami valódi megelégedettséggel tölt el bennünket, és így kell fölismerünk, hogyan akarunk együtt élni mind önmagunkkal, mind felebarátainkkal, valamint az egész bolygóval.

Akik olvasták Önök közül a *Tőkés társaságok világalma* című könyvemet, tudják, hogy e kérdésekkel tizenöt éves délkelet-ázsiai tartózkodásom idején szerzett tapasztalataim miatt kezdtem el foglalkozni. Ez alatt az idő alatt e régió ázsiai gazdasági csodaként vált ismertté – ékesen bizonyítva a kapitalizmus hatalmát arra, hogy nagyon gazdaggá tegye azon országokat, amelyek hajlandók követni a *Nemzetközi Valutaalap* (IMF) és a *Világbank* tanácsait. Láttam a modern repülőtereket és autópályákat; az elegáns, ötcsillagos szállodákat; a hatalmas, légkondicionált bevásárlóközpontokat, valamint az országba beözönlő, importból származó luxusjavakat. A kapitalizmus épületének tetsetős, ragyogó homlokzata mögé pillantva azonban roppant aggasztó jelenségeket tapasztaltam – még jóval a régió pénzügyi összeomlását megelőzően. Azt láttam, hogy az élet egyre nehezebbé válik az emberek túlnyomó többsége számára. Nézttem, ahogy sor-

* Az írás a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen 1998. október 20-án tartott előadás szerkesztett változata. A fenti szöveg az idő hiányában el nem hangzott részek fordítását is tartalmazza. Az eredeti angol szöveg (csakúgy mint a magyar fordítás) megtalálható az Interneten a <http://kornyio.bke.hu/altern/korten> címen.

ban tűnnek el az erdők és a korallzátonyok. Szemtanúja voltam azon gazdag kultúrák széthullásának, amelyek annak idején Ázsiába vonzóttak.

Alaposabban figyelni kezdtem a más fejlődő országokból érkező adatokat is, és megdöbbenve tapasztaltam, hogy amit látok, az szinte egyetemes jelenségnek tekinthető. Végül kezdtem ráébredni, hogy a saját hazámból, az Egyesült Államokból, és az északi félteke más iparosodott országaiból származó adatok hasonló jellemzőket mutatnak: az egyenlőtlenség növekedését, egyre több ember súlyos elszegényedését, környezetpusztulást, valamint széteső társadalmakat. Úgy tűnt, valami nagyon mélyen gyökerező, a rendszer alapjait érintő hiba áll e jelenségek hátterében. A jelenlegi világrendszer számos strukturális hibáját bemutattam a *Tőkés társaságok viláгурalmában*, abban az elemző munkában, amely – úgy gondolom – sok magyar egyetértésével találkozott. A világszerte terjedő jelenlegi gazdasági zűrzavar annyira elképesztő egyértelműséggel szembesíti a világot az említett hibák következményeivel, hogy már a kapitalizmus legelszántabb hívei közül is számosan aggódni kezdenek. Engedjék meg, hogy röviden vázoljam, mi is történik napjainkban!

Amint azt Önök jól tudják, az 1980-as évek folyamán a kapitalizmus legyőzte a kommunizmust, és győzelme fölött az egész világ ujjongott, beleértve Magyarországot és más országokat is, amelyek addig a szovjet típusú rendszer zsarnoksága alatt éltek. Annak idején azt mondták nekünk, a kapitalizmus majd elhossa a demokrácia és a piacgazdaság áldásait az egész világ számára. A valóság azonban egészen másként fest. Csak most kezdünk ráébredni arra, hogy az 1990-es évek folyamán a kapitalizmus aratott egy másik, jöllehet nem olyan nagy dobra vert, győzelmet is – tudniillik a demokrácia és a piac fölött. Most azzal a kérdéssel kell szembe néznünk, vajon a harmadik évezred első évtizedében szemtanúi leszünk-e annak, hogy a kapitalizmus győzelmet arat az élet fölött is, és végül elpusztítja az emberiséget is, mint civilizált fajt.

Azok számára, akik abban a hitben nőttek föl, hogy a kapitalizmus a demokrácia, a piaci szabadság és a jó élet alapja, keserves csalódást jelentett a fölismerés: a korlátozó-soktól mentes kapitalista rendszerben a demokráciát annak dobják oda, aki a licitálás során többet ígér, a piaci cselekvés az óriási tőkés társaságokban zajló központi tervezés alapján zajlik (e társaságok nagyobb méretűek, mint a legtöbb állam), a munkahelyeknek és az emberek megélhetési lehetőségeinek rombolása erénynek minősül és jutalmazásban részesül, továbbá haladásnak tekintik azt, ha az életet elpusztítják, hogy pénzhez juttassák a már amúgy is gazdagokat. Ma már látjuk, hogy a kapitalizmus állítása, miszerint ő a demokrácia és a piacgazdaság élharcosa, nyilvánvalóan hamis. Épp ellenkezőleg, a kapitalizmus e kettő halálos ellensége. A kapitalizmus viszonya a demokráciához és a piacgazdasághoz nagyon sok tekintetben hasonlít a rák és az általa megtámadott szervezet viszonyára, melynek életenergiáját a rák elszívja. A rák egy betegségfajta, amely akkor lép föl, amikor egy egyébként egészséges sejt megelégedezik arról, hogy ő a testnek csupán egyik alkotórésze, és beindítja saját korlátlan növekedését, miközben nincs tekintettel növekedésének az egész szervezetre gyakorolt hatására. A rákos sejtek növekedése megfosztja az egészséges sejteket a tápanyagoktól, és végül mind a szervezetet, mind önmagukat elpusztítja. A kapitalizmus ehhez nagyon hasonló dolgot művel azokkal a társadalmakkal, amelyekre rászabadul.

Századunk folyamán a világ nagy politikai versengésének a kommunizmus és a kapitalizmus küzdelmét tekintették – mintha kizárólag ez a két lehetséges alternatíva létezne az emberiség számára. Beleestünk abba a hibába, hogy azt hittük, csupán két lehetőség közül választhatunk. Figyelmen kívül hagytuk a – még a kétpólusú világrendszeren belül is létező – óriási változatosságot, és hajlamosak voltunk azt föltételezni, ha nem vagyunk kapitalisták, akkor kommunistáknak kell lennünk, és fordítva. Most a kapitalista ideológia azt állítja, hogy – mivel a kommunizmus eszméje teljesen megbukott – a *laissez*

faire (azaz az állami szabályozást a minimumra szorító) kapitalizmus maradt az egyetlen olyan választási lehetőségünk, amely nem egyenlő a sztálini típusú, központi tervezésen nyugvó gazdasághoz való visszatéréssel. Jóllehet ez ostobaság, gyakran még csak nem is vitatják.

A „kapitalizmus” kifejezést az 1800-as évek derekán alkották azon gazdasági és társadalmi rendszer megjelölésére, amelyben a tőke tulajdonjogát és a tőkéből származó hasznokat egy kis társadalmi csoport kisajátítja, kirekesztve a többséget, amelynek tagjai a saját munkájukon keresztül teszik értékteremtővé a tőkét. Bizonyos, hogy ez a meghatározás ráillik a magát ma büszkén kapitalistának nevező rendszerre.

A jelenlegi kapitalizmus lényege azonban több, mint egy gazdag kiváltságos csoport többség fölötti uralma, illetve hogy a többséget e csoport kizsákmányolja. A mai kapitalizmus öntörvényű rendszerre vált, amelyet a pénz ural és amely a pénz érdekeit szolgálja. A pénz viselkedését, működési körét pedig – amely mára bármifajta emberi érzékenység iránti fogékonyságát elvesztette – már semmilyen emberi beavatkozás nem képes átfogni és irányítani.

A világ legnagyobb hatalommal rendelkező intézménye a globális pénzügyi rendszer, amely világméretű pénzügyi kaszinóként működik. E játéktérnek alkalmazottai arctalan bankárok, portfóliómenedzserek, fedezeti befektetési alapokkal foglalkozó spekulánsok, akiknek a működésére a csordaszellem jellemző. A tetteik következményeiért nem számoltathatók el, ezért a valuta- és részvényárfolyamok mozgását vad spirálkba hajszolják, amelyeknek semmi közük sincs bármifajta közgazdasági valósághoz, hiszen világszerte több mint két billió dollárt mozgatnak meg naponta a gyors nyereség és a biztos menedék reményében. Teljes nemtörődomséggel teremtik meg, illetve kergetik összeomlásba a nemzetgazdaságokat, adják-veszik a vállalatokat, alkalmazzák és rúgják ki a vállalatvezetőket – mivel, a saját érdekeik szolgálatában, túszként tartják markukban a legbefolyásosabb politikusokat és vállalatvezetőket. Amennyiben kaszinóban kötött fogadásuk kifizetődik, maguknak követelik az egész nyeresémet. Ha viszont veszítenek, abban a pillanatban rohannak a kormányokhoz és köztisztviselőkhez, hogy védjék meg őket a veszteségekkel szemben, s ezt olyan jámbor kijelentések kíséretében teszik, melyekkel megmondják, miként húzzák szorosabbra nadrágszíjukat a szegények, s hogyan legyenek költségvetési szempontból megfontoltabbak.

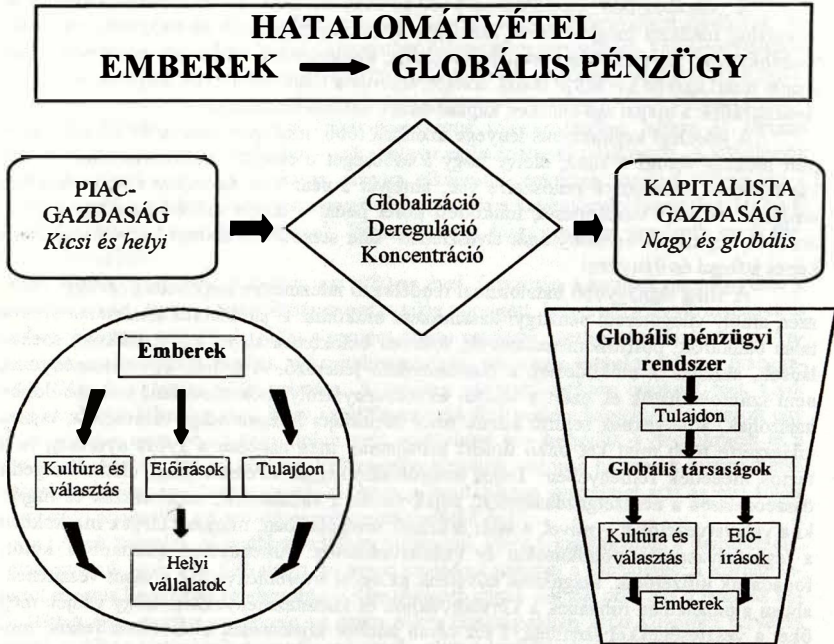
Hatalomátvétel

Véleményem szerint a kapitalizmuson túlmutatató utak föltárásának kulcsa az, ha közelebről megvizsgáljuk, mi a különbség a kapitalizmusnak a demokráciára és az önszerveződő piacgazdaságokra vonatkozó ígéretei, illetve a nagy pénzek ama globális zsarnoksága között, melyet az a valóságban magával hoz.

Az 1. ábra a piacgazdaság és a kapitalista világgazdaság közötti alapvető különbségeket mutatja be. Föhlívom a figyelmet arra, hogy e különbségeknek van egy igen gyakorlatias következménye: egyszerű és ismerős választ adnak azok számára, akik szerint a globális kapitalizmussal és annak kóros következményeivel szemben nem létezik életképes alternatíva. *A nyilvánvaló alternatívát az jelenti, hogy a kapitalista rákot eltávolítjuk a társadalom testéből, hogy megteremtjük a szükséges feltételeket a demokrácia, a piacgazdaságok globális rendszere, valamint a részvéten alapuló kultúrák számára, melyek tisztelőben tartják az élet és az élőlények szükségleteit.*

Egy egészséges piacgazdaságban a vállalatok emberléptékűek, és túlnyomórészt helyi tulajdonban állnak. A gazdasági csere folyamatát az emberek alakítják ki és tartják ellenőrzésük alatt. Ennek eszközei: az emberek kulturális értékeinek kifejezése, a vásárlói

döntések, a demokratikus részvétel a piac működését meghatározó szabályok kialakításában, valamint a helyi vállalatok tulajdonlása. Ez egy dinamikus és kölcsönhatásokon keresztül működő rendszer, amelyben az emberek sokféle szerepben vesznek részt, továbbá a gazdasági élet minden területét befolyásolja az emberi érzékenység.

1. ábra *Hatalomátvétel*

A politikai demokrácia és a piactgazdaság párosítása jól használható valamely társadalom politikai és gazdasági életének megszervezésére, az erőforrások méltányos és hatékony elosztására, az egyének szabadságának és önrendelkezési jogának biztosítására. A demokrácia és a piactgazdaság önszerveződő társadalmakat hoz létre, amelyekben a központi, állami kényszer a lehető legkisebb mértékű maradhat. A piac varázslatos hatása abban rejlik, hogy képes megjutalmazni azokat, akik valódi, értéketermelő munkát végeznek, amely mások szükségleteire reagál, miközben tevékenységükkel hozzájárulnak a társadalom egészének gazdagságához és jólétéhez.

A kapitalizmus lényege ezzel szemben a pénz fölhasználása a célból, hogy pénzt csináljanak azok számára, akiknek a szükségesnél már egyébként is több van belőle. A kapitalizmus intézményei természetükből fakadóan táplálják az egyenlőtlenséget, fokozzák a kirekesztést, a környezetpusztítást, a szociális felelőtlenséget, a gazdaság instabilitását, miközben kiirtják a kultúrák változatosságát, gyöngítik a demokrácia intézményeit, továbbá pusztítják a társadalom erkölcsi és szociális alapjait. Bár a kapitalizmus a demokráciáról és a piacról papol, mégis a következő elv iránt elkötelezett: a szuverenitás, a hatalom gyakorlásának joga ne az emberi személyhez kapcsolódjon, hanem a pénzhez és a tulajdonhoz – ez egyértelműen antidemokratikus és elitista elv.

Gyakran találkozunk azzal az állítással, hogy a szabályok fokozatos fölszámolására (dereguláció) és a gazdaság globalizációjára van szükség a piac felszabadítása érdekében. A valóság azonban az, hogy a piac hatékony működése mind a szabályozást, mind a nemzeti határokat feltételezi. A dereguláció és a gazdasági globalizáció megszünteti a kapitalizmus intézményeit a közösség iránti elszámoltathatóságtól, koncentrálna a pénzügyi és a vállalati hatalmat azon pénzügyi intézmények kezében, amelyek csupán saját – az emberi érdekektől és az emberi érzékenységtől elszakadt – törvényeiknek engedelmeskednek. A megtakarításokat szakértők által kezelt nyugdíj-, vagyon-, illetve befektetési alapokban halmozzák föl, melyek törvényes meghatalmazás alapján azért felelősek, hogy maximális pénzügyi hozamot biztosítsanak ügyfeleik számára, és semmiféle egyéb érdekre ne legyenek tekintettel. A pénzügyi piacok egyetlen szabályozatlan, elektronikus kereskedelmi rendszerré olvadnak össze, amely spekulációs túlkapasokra hajlamos. A globális méretűre nőtt tőkés társaságok – minden állam hatáskörén túlnyúló – szervezeti összeolvadások, vállalatfölvásárlások és stratégiai szövetségek segítségével szilárdítják meg és koncentrálnak hatalmukat.

A megbízott tulajdonosként működő pénzügyi intézmények megkövetelik, hogy a vállalatvezetésért felelős személyek hasonló szűklátókörűséggel értelmezzék a saját felelősségüket (azaz a rövid távú profitmaximalizálást tekintsek egyedüli céljuknak), és nagyon komoly üzenetet küldenek a vállalati vezetők felé: a méltányos nyereség már nem elegendő, az éves nyereségnek és a részvények árának folyamatos növekedniük kell. A vállalati felső vezetők maguk is a rendszer foglyai. Annak a vezetőnek, aki nem felel meg az említett elvárásoknak, nagy valószínűséggel szembe kell néznie ama veszéllyel, hogy a vállalatát fölvásárolja egy másik cég, illetve hogy a nagyrészvényesek eltávolítják őt az állásából. Hogy a vállalat milyen módon növeli a nyereségét, azzal a piac nem törődik. A *Nike* szlogenjével élve a lényeg ez: „Just do it” (Csak csináld!). A globális tőkés vállalat a kihívásra úgy válaszol, hogy óriási hatalmát a kultúrák átfonnálására használja föl, korlátozza a fogyasztók választási szabadságát, a költségeit a közösségre hárítja, a kormányokat arra kényszeríti, hogy támogassák a céget, továbbá, hogy a kereskedelmet érintő szabályokat a vállalatok javára írják át. Az embereknek már csupán az a szerep jut, amelyet a kapitalizmus jelöl ki a számukra: fogyasztók vagy dolgozók lehetnek.

A tőkés társaság a pénzügyi intézmények felől érkező nyomásra sok esetben oly módon válaszol, hogy elpusztítja minden vagyon legértékesebb fajtáját: bolygónk és társadalmunk élő tőkéjét, amelynek léte alapfeltétele az élet minden formájának, valamint a civilizáció egész építményének. Lehet, hogy e következmények közül nem mindegyik érezhető itt, Magyarországon, ám ezek roppant jellemző folyamatok következményei, melyeket a tőkés társaságok világméretben idéznek elő.

- Kimerítik a *természeti tőkét* az erdők, a halászati erőforrások és az érclelőhelyek lerablásával, mérgező vegyszerek erőszakos értékesítésével és veszélyes hulladékok lerakásával. Mindez az egykor termékeny földeket és vizeket a halál birodalmává változtatja.
- Kimerítik az *emberi tőkét* alacsony színvonalú munkafeltételek fönntartásával. Például a mexikói maquiladora üzemeket az jellemzi, hogy étellel teli és termékeny fiatal lányokat alkalmaznak 3-4 éven keresztül, míg le nem romlik a látásuk, allergiás és vese-problémák nem lépnek föl, és az ismétlődő megpróbáltatások maradandó testi fogyatékoságot nem okoznak náluk.
- Kimerítik a *társadalmi tőkét* a szakszervezetek széttűzésével, a bérek leszorításával és a dolgozók fogyóeszközként kezelésével. Az alacsonyabb költségű helyekre vándorlás érdekében leszerelik azokat az üzemeket, amelyek kulcsfontosságúak a közösség gazdálkodása szempontjából – a társadalomra hagyva a család és a közösség csődjét, valamint az erőszakot, ami a kialakuló feszült helyzet elkerülhetetlen következménye.

- Kimerítik az *intézményi tőkét* a kormányzatok és a demokratikus vezetés szükséges szerepének és szavahihetőségének oly módon történő aláásásával, hogy milliárdok költenek kampányhadjáratokra, mellyel köztámogatásokra, segélyekre és adómentességre kívánnak szert tenni, valamint a környezeti, egészségügyi és munkaügyi szabványok lazításáért küzdenek, mely előírások változatlan megőrzése a társadalom hosszú távú egészségének záloga volna.

Az élő tőke egyik fontos értéke a folyamatos megújulás képességében rejlik. Végző soron minden valódi gazdagság forrását ez képezi. Pénzért – azaz egy belső értéket nélkülöző közönséges számért – történő lerombolása a kollektív esztelenség megnyilvánulási formája.

A kapitalista gazdaságot uraló hatalmas tőkés társaságok és pénzügyi intézmények folyamatosan koncentrálják és szilárdítják meg hatalmukat a piacok, a technológia, valamint a tőke fölött. E folyamat eszközei a vállalati összeolvadások, a vállalatfölvásárlások, illetve a stratégiai szövetségek, melyeknek mértékét láthatólag semmi sem korlátozza. A statisztikai adatok kijózanítóak. Amennyiben egy vállalat bruttó forgalmát nagyjából azonos kategóriának tekintjük egy ország bruttó hazai termékével (azaz GDP-jével), akkor azt találjuk, hogy a világ száz legnagyobb gazdasága közül ötvenegy valamely vállalatlan belül található. Csupán negyvenkilenc gazdaság működik valamely ország nemzetgazdaságának keretein belül. A *Mitsubishi Trading Corporation* összforgalma nagyobb, mint Indonézia GDP-je, holott ez utóbbi a világ negyedik legnépesebb országa és hatalmas természeti kincsekkel rendelkezik.

Biztos vagyok benne, hogy sokszor elmondták már Önöknek a kapitalizmus szószólói, hogy a piac mennyivel hatékonyabb és mennyivel készségesebben reagál a fogyasztói igényekre, mint a központi tervutasításos rendszer. Ez furcsa állítás, amelyet azok hangoztatnak, akik emellett azt is kijelentik, hogy minden vállalatösszeolvadás és -fölvásárlás egyben nagyobb hatékonyságot és nagyobb fogyasztói elégedettséget is eredményez. A kijelentés azért meglepő, mert egy olyan gazdaság, amely egy vállalat keretein belül működik, nem tekinthető piacgazdaságnak. Az ilyen gazdaság működését azzal a céllal tervezik meg a vállalati menedzserek központilag, hogy a pénzügyi hozamot a maguk, illetve a részvényesek számára maximalizálják. Teljesen mindegy, milyen hatáskört delegál egy vállalati felső vezető, e hatalmat egy csattintással bármikor visszavonhatja. Az egyesült államokbeli rendszerben – amely nagy ütemben fertőzi meg Európát és a világ többi részét – a vállalati felső vezető szinte tetszése szerint vehet föl vagy bocsáthat el bármely munkást, megnyithat vagy bezárhat egy üzemet, megváltoztathatja a vállalati elszámolási árakat, létrehozhat és elvethet termékcsaládokat – anélkül, hogy az érintett emberek és közönségek érdemben beleszólhatnának a döntésbe. Állítom, hogy a vállalati felső vezetőnek a vállalati politikát és cselekvést befolyásoló hatalma láttán bármely szovjet típusú tervezőt előntötte volna a sárga irigység.

Fonák módon, a kapitalizmus világszerte aratott győzelme nem a piac győzelmét jelenti annyiban, amennyiben a központi tervezést segíti uralomra. A kapitalizmus egyszerűen csak kivette a szervezői hatalmat a kormányok kezéből (amelyek – legalább elméletben – felelősek valamennyi állampolgáruk felé), és átadta e hatalmat a tőkés társaságoknak (amelyek még elméletben is csupán a részvényesek felé tartoznak felelősséggel).

Nagyon gyorsan haladunk ezen elszámoltathatatlan vállalati hatalom egyre nagyobb mértékű megszilárdulása felé. Az Egyesült Államokban 1992 óta – egy év kivételével – minden évben közel 50 százalékos ütemben nőtt a vállalati összeolvadások és fölvásárlások összértéke. E folyamatokat a legtöbb esetben nagyarányú elbocsátások kísérték. A legnagyobb mértékű koncentráció a pénzügyi és a távközlési ágazatokban megy végbe – ennek igen bajlós következményei lehetnek a demokrácia jövőjére nézve.

A vállalatösszeolvadási mánia egyre terjed. 1997-ben a fúziók összértéke elérte az 1,6 billió dollárt, ami 48 százalékos növekedést jelentett 1996-hoz képest. 1996-ban az európai fúziók és vállalatfölvásárlások összege elérte a 400 milliárd dolláros rekordszintet – azaz az érték röpké két év alatt megduplázódott. Az Európában hevesen előrenyomuló amerikai befektetési bankok a főnti ügyletek kétharmadában tanácsadóként vettek részt. Egy pillanattig se gondolják, hogy mivel az európaiak hisznek a – sokféle érdekcsoport szempontjait figyelembe vevő – úgynevezett stakeholder-kapitalizmusból, ezért az általam elmondottak itt nem következhetnek be. Épp ebben a pillanatban megy végbe mindez a világnak ezen a részén is. Az OECD keretében tárgyalt *Többoldalú Befektetési Megállapodás* (Multilateral Agreement on Investment, MAI) célja épp az, hogy megnyissa Magyarországot és más országok határait a pénzügyi és a tőkés társasági érdekek előtt, melyeknek célja a rövid távú profitszerzés. A stakeholder-kapitalizmust éppen most irtják ki az európai gazdaságokból, mondván, ez a fajta kapitalizmus nem hatékony és sérti a részvényesi jogok kizárólagos érvényesülését. Az egyesített európai piac, valamint az egységes európai pénz által lehetővé tett központosított gazdaságirányítás egyértelműen föl fogja gyorsítani ezt a folyamatot, mivel ily módon a pénzügyi hatalom elválik a demokratikus elszámoltathatóságtól.

Gyakran halljuk azt az állítást, hogy a globális vállalatok fontos munkahelyteremtő tényezők. Ha azonban szélesebb összefüggéseiben vizsgáljuk meg a kérdést, láthatjuk, hogy e vállalatok valódi ereje abban rejlik, hogy képesek a világgazdaság jelentős részét kézben tartani, miközben nagyon kis létszámú munkaerőt foglalkoztatnak. A világ első kétszáz vállalata által lebonolyított összeforgalom értéke megegyezik a világ összesített GDP-jének 28 százalékával. Ugyanez a kétszáz vállalat mindössze 18,8 millió embert foglalkoztat, ami kevesebb mint a világ egyszázaléknyi népességének egyharmada.

Jól ismert a kiskereskedelemmel foglalkozó hatalmas amerikai áruházláncok, köztük a *Wal-Mart* nemzetközi stratégiája, amellyel a helyi, kisméretű boltokat kiszorítják a piacról: olyan árendeményekkel lépnek föl, amelyekkel a kis boltok képtelenek fölvenni a versenyt. Míhelyt a kis üzleteket kiszorították a piacról, és a helybelieknek a *Wal-Mart*on kívül nem marad más választási lehetőségük a vásárlásra, abban a pillanatban fölemelik az árakat. Becslések szerint minden egyes *Wal-Mart* üzlet létesítéskor egy létrehozott munkahelyre másfél megszüntetett állás jut, melyek korábban a helyi üzletek jóvoltából léteztek.

Általában azt mondhatjuk, hogy a bevásárló központok előretörése az Egyesült Államokban pusztító hatást gyakorol a közösségek életére, ugyanis módszeresen pusztítják a belvárosi üzleti negyedeket, valamint a közösségi tulajdonban álló területeket, a közösségi élet színtereit. A bevásárlóközpontok terjedése következtében az üzleti hatalom az ilyen területeket uraló óriási láncolatok kezében összpontosul. Míhthogy e központokat a lakóvezetektől távol építik föl, növelik az emberek függőségét a gépjárművektől és fokozzák a zsúfoltságot az utakon.

A vállalati hatékonyság mítosza

Biztos vagyok benne, hogy sokszor hallottak már a kapitalizmus gazdasági hatékonyságának felsőbbrendűségéről. Ha folytattak piacgazdasággal foglalkozó tanulmányokat, akkor tudják, hogy itt olyan föltételezéssel élnek, hogy a termelők az összes áruhoz és szolgáltatáshoz kapcsolódó költséget teljes mértékben beépítik (internalizálják) a saját költségvetésükbe, és e költségek visszatükröződnek a termékeik árában.

Csak hogy a kapitalizmus nem egyenlő a piaccal. A globális kapitalizmus sikere nagy mértékben attól a képességtől függ, hogy – a költségek szélesebb társadalomra terhelése mellett – mennyire tudja kisajátítani a gazdasági tevékenység hasznait menedzserei

és részvényesei számára. A globális tőkés társaságok már megszokásból ragaszkodnak ahhoz, hogy a kormányzatok közvetlen támogatásokat és adókedvezményeket nyújtsanak számukra az álláslehetőségekért cserébe. Hasonlóképpen föltételezik azt, hogy számos dolgozó létfenntartást sem biztosító bért is elfogad. A közösségektől elvárják, hogy viseljék hulladék-~~h~~bocsátásuk gazdasági és egészségügyi terheit, a fogyasztóktól pedig a veszélyes és csökkent értékű termékek következményeinek főlvállalását kívánják.

Ralph Estes, okleveles állami számvevő, aki kiemelkedő egyetemi és kutatói pályafutással büszkélkedhet, összeállított egy gyűjteményt azokból a tanulmányokból, amelyek megbecsülték a veszélyes, illetve hibás termékekből és vállalati gyakorlatokból eredően az Egyesült Államok társadalmára hárított költségeket. A becsléseket összegezve 2,6 billió dolláros éves összeget kapott – ami durván az ötszöröse az egyesült államokbeli vállalatok bevallott éves nyereségének, és 37 százaléka az ország 1994-ben létrehozott teljes GDP-jének. A kapitalizmus tehát – saját állításával ellentétben – elképesztően rossz hatékonysággal működik.

A piaczgazdaság elméletének ismerői jól tudják, hogy a piac csak olyan szabályozott körülmények között működhet hatékonyan, amely elősegíti bizonyos föltételek tartós teljesülését. Olyan szabályokra és ösztönzőkre van szükség, amelyek korlátozzák az egyes vállalatok növekedését és hatalmát, bátorítják a helyi tulajdont, továbbá megkövetelik a vállalatoktól, hogy tevékenységük költségei beépüljenek a vállalati költségvetésbe. Éppen ezért nem lehet célunk a szükséges szabályozás fölszámolása, hanem inkább annak ésszerűvé és hatékonyáá tételére kell törekednünk.

Ez az a pont, ahol az új, globális kapitalizmus természetellenességét a leginkább a bőrünkön érezzük. Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA), az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), a Világkereskedelmi Szervezet (WTO), valamint a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) égisze alatt most tárgyalt Többoldalú Befektetési Megállapodás (MAI) egyaránt a feje tetejére állítja a piaci szabályozás szükséges gyakorlatát. A piaci intézmények legitimitásához szükséges hatékonyság és méltányosság helyreállítása érdekében kordában kell tartanunk a globális tőkés társaságokat, betartatva velük a sarkalatos piaci törvényeket. Az érvényben lévő, illetve éppen tárgyalt nemzetközi egyezmények és intézmények nemcsak hogy nem felelnek meg ennek az igénynek, hanem pontosan az ellenkezőjét teszik. Tőkés társaságok által uralt mechanizmusokat fogyanatosítanak a demokratikusan megválasztott kormányok és önkormányzatok kézben tartására, nehogy azok megkövetelhesék a – piaci szölamok mögé rejtőző – vállalatoktól és pénzintézetektől, hogy valóban a piac játékszabályai szerint játsszanak. Ez jelenti a WTO létrehozása mögött meghúzódó valódi készletést.

A világméretű pénzügyi instabilitás mára olyan méreteket öltött, hogy még a *laissez faire* típusú kapitalizmus legelszántabb védelmezői is az ellenőrzés szükségességét kezdik emlegetni. Már évek óta látható volt a gondok szaporodása, amit azon lehetett lemérni, ahogy számos nemzet sorsának hajóját a gazdasági hullámverés hol fölkapta, hol a mélybe taszította. Nem túl régen még Japán tűnt legyőzhetetlen gazdasági világhatalomnak, amely a hanyatló egyesült államokbeli és európai gazdaságok fölébe kerekedik. Azután a japán pénz- és ingatlanpiaci buborékok kipukkantak, és olyan országokat kezdtek magasztalni, mint Dél-Korea, Thaiföld, Malajzia, valamint Indonézia. Ezek az országok modellezték azokat lehetőségeket, amelyek nyitva állnak a neoliberalis politikát magukévé tevő országok számára. Azután az ő buborékjaik is sorra szétduzzantak, majd követte őket Oroszország, Brazília, valamint az Egyesült Államok.

Ha meg akarjuk érteni az instabilitás okait, föltre kell tennünk azokat a mítoszokat és illúziókat, amelyek befolyásolják a nemzetközi pénzpiacok történéseire vonatkozó érzékelésünket. Legelőször azt a hiedelmet kell szétoszlantunk, miszerint a részvényvá-

sárlás új termelőkapacitás létesítésébe történő befektetést jelent. Kevés olyan ember van, aki valaha igazán belegondolt volna abba, mi is történik valójában, amikor megvásárolnak egy nyilvánosan forgalmazott részvényt. Az új részvénykibocsátás esetét kivéve egyetlen fillér se jut a kifizetett összegből olyan célra, ami bármi módon is növelné a tényleges termelést. Miután a tőzsdéügynökök levonták a maguk jutalékát, a pénz fennmaradó része a részvény korábbi tulajdonosához kerül.

Az Egyesült Államokban manapság a nagyvállalatok gyorsabban vásárolják vissza részvényeiket, mint amilyen ütemben újakat bocsátanak ki. Mindez azt jelenti, hogy a részvénytőzsdéről a termelő tevékenységbe áramló pénz nettó egyenlege negatív. Általában a részvénytőzsdén nem a beruházási tőke forrása, hanem egyszerű játékkaszinó, ahol arra fogadnak, hogy mely részvények ára fog növekedni, illetve csökkenni. Sajnos a részvényárak emelkedése és süllyedése gyakran valóban jelentős hatást gyakorol a valós világra, mivel a bankok roppant nyereségesnek találják azt, ha igen nagy összegű hiteleket nyújthatnak a piaci fogadási téjeiket hitelből finanszírozó egyéneknek és intézményeknek.

Az 1997-es ázsiai pénzügyi válság – amely a földrész egekig magasztalt pénzügyi csodáját Ázsia pénzügyi összeomlásává változtatta – jól szemlélteti a felelőtlen banki hitelezés szerepét a pénzügyi instabilitás kiváltásában, amely most igen jól láthatóan jelentkezik világszerte. Az ázsiai összeomlás Thaiföldön kezdődött, majd gyorsan végigsöpört Malajzián, Indonézián, Dél-Koreán és Hong Kongon: e gazdaságok úgy rogytak össze, mint ahogy a dominók dőlnek el egymás után. Bár az egyes esetek részleteikben eltérnek egymástól, a thaiföldi példa jól érzékelteti az eseményeknek azt az alapvető logikáját, amelyet szerint valamennyi országban megismétlődtek a folyamatok. Abban az időben, amikor Thaiföldet a Nemzetközi Valutaalap és hasonló intézmények gazdasági csodaként és a haladó szellemű gazdaságpolitika példaképeként magasztalták, a külföldről beáramló hatalmas pénzek gyorsan fölfúvódó buborékokat tápláltak a részvény- és ingatlanpiaci árak körében. Az inflálódott árból álló buborékok még több pénzt vonzottak az országba. E pénzek nagy részét nemzetközi bankok teremtették, melyeknek a spekulánsoknak nyújtott hitelek utáni haszonra fáj a foguk. A spekulánsok a hitelek fedezeteként az inflálódott árú vagyontárgyakat jelölték meg. A külföldi valutatartalékok beözönlésének következtében a fogyasztói javak importjának értéke és mennyisége az egekig emelkedett – mindez a jólét és a fellendülő gazdaság látszatát keltette.

Am a részvény- és ingatlanpekuláció sokkal magasabb hozamokat eredményezett, mint az iparban és a mezőgazdaságban megvalósítható termelő beruházások, ezért minél gyorsabban áramlottak be a külföldi befektetések egy országba, annál gyorsabban áramlott ki a pénz a gazdaság termelő szektoraiból, hogy e pénz tulajdonosai is részt vehessenek a spekulációs örületben. A tényleges termelés stagnált – sőt kifejezetten csökkent – mind a mezőgazdaságban, mind az iparban. Ennek következtében a külföld felé főnnálló pénzügyi kötelezettségek értéke az égbe szökött, mialatt az ország visszafizető képessége csökkent. Az egyre növekvő fogyasztásnak és a csökkenő termelésnek ez a tendenciája nyilvánvalóan fenntarthatatlan volt. Míhelyest ezt a spekulánsok is fölsímték, a rendszer megindult az összeroppanás felé. A spekulánsok kezüket-lábukat törve rohantak, hogy kivonják a pénzüket az országból, mivel összeomlásra számítottak. A részvény- és ingatlanpiaci árak a mélybe zuhantak. A bankok és más hitelező intézetek ottmaradtak hatalmas, behajthatatlan követeléseket tartalmazó portfólióikkal; ez korlátozta őket a további hitelnyújtásban, s készpénzhiányhoz vezetett, amint a pénzügyi összeomlás szele megérintette a rendszert.

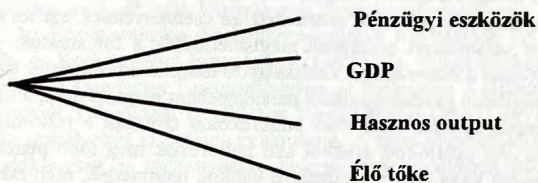
A Wall Street bankárai és befektetési intézetei, amelyek a nyereség beözönlésekor a szabad piac utólréhetetlen bajnokai voltak, és amelyek spekulációs túlkapásaikkal és felelőtlen hitelpolitikájukkal közreműködtek a válság előidőzésében – tipikusan kapitalista

módon reagáltak a bajra. A kormányokhoz és a Nemzetközi Valutaalaphoz rohantak segítségért.

Az ázsiai példán keresztül láthatjuk, túlságosan is általános jellemzője a kapitalizmusnak, hogy spekulációs örületet gerjesztve teremt meg a jólét látszatát, miközben valójában aláaknázza a termelő tevékenységet, és előkészíti a terepet a gazdasági összeomlás számára. Hasonló folyamatok működtek közre az Egyesült Államok 1929-es pénzügyi összeomlásában, majd az ugyanitt bekövetkező betét- és hitelválságban a nyolcvanas évek második felében, valamint a japán pénzügyi buborék leeresztésében, amelyek folyamata 1989-ben kezdődött.

Pénzszaporítás, elszegényedés

Föhlívom figyelmüket a 2. ábrára, amely meglehetősen egyértelműen mutatja, mit is művelünk önmagunkkal globális léptékben. Egy a *McKinsey and Company* által készített tanulmány kimutatta, hogy az OECD-országok pénzügyi eszközei 1980 óta kétszer-háromszor gyorsabb ütemben növekednek, mint a bruttó hazai termékük (GDP). Ez az inflálódott értékű pénzeszközöknek és vagyontárgyaknak köszönhető, amelyek pénzügyi buborékokat hoznak létre. Ez azt jelenti, hogy a gazdaság kibocsátásaira vonatkozó lehetséges követelések kétszer-háromszor gyorsabban növekednek a pénzzel ténylegesen megvásárolható dolgok kibocsátásánál.

2. ábra Pénzszaporítás – elszegényedés

A torzulások azonban a fönt leírtaknál sokkal lényegibbek, mivel a GDP által jelenleg mért kibocsátásnak egy fontos része nem jólétünk növekedését, hanem annak csökkenését okozzák. Ha a gyerekek fegyvert meg cigarettát vásárolnak, akkor az erre fordított kiadásaik beleszámíttatnak a GDP-be, noha nincs olyan épeszű ember, aki szerint mindez fokozná a társadalom jólétét. Az olajszennyezés jó dolog, mert költséges tisztítási eljárásokat tesz szükségessé. A házasság fölbomlása szintén hasznos a GDP szempontjából, ugyanis valóperes ügyvédekét fizetnek, és legalább az egyik fél egy új lakás vásárlására, illetve bérlésére, továbbá annak bebutorozására kényszerül. A GDP más részei olyan védekezési kiadásokat tartalmaznak, amelyekkel a káros növekedésből fakadó társadalmi és környezeti leépülés következményeit próbálják meg ellensúlyozni. Ezt példázzák – egyebek mellett – a biztonsági berendezésekre, valamint a környezet megtisztítására fordított kiadások. A GDP tovább torzítja a valóságról alkotott képünket azzal, hogy a bruttó, nem pedig a nettó hazai termék alakulását méri. A GDP értékéből tehát nem vonják le a természeti, a társadalmi, az emberi, az intézményi, sőt még az ember által alkotott tőke értékcsökkenését, fogyását sem. Így tehát, amikor kivágjuk erdeinket vagy hagyjuk tönkremenni fizikai infrastruktúránkat, nem könyveljük el a termelőképeségben jelentkező veszteséget. Kizárólag a nyereséget számoljuk el.

A hasznos gazdasági kibocsátás nettó összegének meghatározása érdekében egyes közgazdászok az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Németországban, Hollandiában, valamint Ausztráliában kiigazították az országaik által nyilvánosságra hozott GDP-adatokat. Valamennyi esetben arra a következtetésre jutottak, hogy az elmúlt 15-20 év során – a jelentős gazdasági növekedés ellenére – a gazdaság nettó hozzájárulása a jóléthez valójában csökkent vagy azonos szinten maradt.

Am még a hasznos kibocsátás nettó mutatói is félrevezetnek bennünket, mivel nem árulják el, milyen mértékben éljük föl a Föld élő tőkéjét, ami minden jövőbeli termelő tevékenység alapja. Ismereteim szerint nem létezik olyan rendszerezett kutatás, amely egy egységes mutatószám kialakítására irányulna a rendelkezésünkre álló élő tőke állapotának átfogó mérése érdekében. Egy ilyen mutatószám kialakításához nyilvánvalóan komoly technikai nehézségeket kell leküzdenünk. Mindazonáltal a jelenleg is elérhető mutatószámok alapján – amelyek erdeink, talajunk, ivóvízkészleteink és halállományunk pusztulását, éghajlati rendszereink megbomlását, a társadalom szerkezetének szétforgácsolódását, az oktatás színvonalának hanyatlását, legfontosabb intézményeink legitimációjának szétporladását, valamint a családok széthullását mérik – arra következtethetünk, hogy élő tőkénk fölélési üteme még a nettó hasznos kibocsátás hanyatlási ütemét is túlszárnyalja.

A részvénytőke teljesítmény mutatószámai és a GDP, amelyekre vezetünk a gazdaság helyzetének értékelése céljából támaszkodnak, azt az illúziót keltik, hogy az általuk képviselt politika gazdaggá teszi az embereket – holott valójában elszegényítenek bennünket. A kormányok nem állítják össze azokat a mutatószámokat, amelyek föltárnák az igazságot, valójában mi is történik a vagyonunkkal és a jólétünkkel. A hatalom birtokosai pedig, akiknek pénzügyi eszközei folyamatosan növekednek, nem érzékelnek semmiféle problémát. A globálissá vált gazdaság körülményei között a zsebukben lévő pénz lehetővé teszi a számukra, hogy könnyedén kimazsolázzák a valódi vagyonból még megmaradt részek legjavát. A kapitalizmus kirekesztetteinek se hatalmuk, se szavuk nem lehet.

Látva a világszerte terjedő kapitalizmus által okozott társadalmi és gazdasági pusztítást, eljött a valóság kimondásának pillanata. Először is ki kell jelentenünk azt a kemény igazságot, hogy a kapitalizmus nem teljesítette az egyetemes béke és jólét megteremtésére vonatkozó ígéretét, hanem épp ellenkezőleg, pusztító kudarcnak bizonyult. A rendszer azáltal, hogy képes a vagyon koncentrálására, elképzelhetetlenül nagy egyenlőtlenségeket eredményezett, és több mint egymilliárd embert lealacsonyító és életet veszélyeztető szegénységbe taszított. Az egyéni mohóság és a materializmus szakadatlan dicsőítésével szándékosan és módszeresen verte szét az igazságos, fenntartható és részvételteljes társadalomhoz elengedhetetlenül szükséges erkölcsi alapokat. E rendszer ura és kereskedelmi jellegűvé teszi a tömegtájékoztatót, ezáltal elpusztítja a nemzeti és helyi kultúrák gazdag változatosságát, ami önazonosságunk forrása lenne és értelmet adna életünknek.

A kapitalizmus a gazdaságilag gyöngye és a nem versenypiaci szereplők könnyörtelen kizárásával, valamint a társadalmi felelősség fogalmának befekettetésével szétépte az emberi civilizáció alapját képező társadalmi szövődéket. A bármi áron való esztelen pénzhajszában kegyetlenül elpusztítja bolygónk életfenntartó rendszereit, amelyek lététől saját fajunk túlélése függ. A hatalmat kiveszi az emberek és a demokratikus megválasztott kormányok kezéből, s átadja a pénzügyi spekulánsoknak, akik a maguk rövid távú nyereségét kivéve vakok minden egyéb megfontolás iránt. Mindez aláassa a demokráciát, a nemzetgazdaságokat pedig olyan erőszakos föllendülési és válságciklusoknak szolgáltatja ki, amelyeknek semmi közük a gazdasági realitásokhoz.

Gyógyír a betegségre

Szembe kell végre néznünk a nyilvánvaló ténnyel, hogy a kapitalizmus kudarcai egyenesen következnek e rendszer értékorientációjából: a kapitalizmus olyan értékek és intézmények iránt elkötelezett, amelyek a pénzt az élet fölébe helyezik. Amennyiben olyan világot akarunk teremteni, amelyben virul az élet, újja kell alkotnunk gazdaságunk rendszerét: olyan értékekre és intézményekre kell alapoznunk, amelyek tiszteletben tartják az életet, szolgálják az élet szükségleteit, a pénz szerepét pedig a neki megfelelő területre korlátozzák, azaz a pénz az ember szolgálatában marad.

Sokan kérdezik tőlem, ha megpróbálom valamifajta alternatívát támasztani az emberiség szeme elé, akkor vajon kedvező jövőt jósolok-e a társadalom számára. Nos, a jövőt nem ismerem. Azt azonban tudom, hogy sorsunk a saját választásunkon múlik. Azok, akik már fölsmerték közülünk, hogy az emberiség kollektív ostobasága mit is jelent valójában, nem elégedhetnek meg a káros politikák és a pusztító gyakorlat elleni állásfoglalással. Tudatosítanunk kell az emberekben azoknak az életképes és vonzó alternatíváknak a létét, amelyek közül szabadon választhatunk. A gazdasági alternatívákat illetően a megoldás mindannyiunk számára ismerős – sőt, ez az a megoldás, amelyben legtöbbször már ma is hisz: a demokrácia, a piacgazdaság, valamint az erkölcsi alapokon nyugvó kultúra. Különösképpen föl hívom a figyelmet az erkölcsi alapokon álló kultúra jelentőségére, mivel a kapitalizmus egyik hiedelme a következő: a piac valami csodás mechanizmus segítségével automatikusan a köz javává alakítja át az egyes szereplők kapzsiságát – hiszen Adam *Smith* ezt mondta. Ezzel a kijelentéssel csupán két gond van: a piac nem rendelkezik ilyesfajta mechanizmussal, Adam Smith pedig sosem állította, hogy rendelkezik vele. A hatékony piac teljes mértékben a bizalomra és a kölcsönös felelősségvállalásra épülő kultúra létén múlik. Ezt kívánom hangsúlyozni akkor, amikor a kívánatos alternatívát *gondoskodó* piacnak (mindful market) üvezem. Ily módon hívom föl a figyelmet arra, hogy a hatékony piaci működéshez elengedhetetlenül szükséges a kultúra, amely az egyént arra ösztönzi, hogy tudatosítsa magában mind önmaga szükségleteit, mind az egész társadalom, illetve a természeti rendszer szükségleteit, és ezeknek megfelelően cselekedjen.

Olyan választásról beszélek, amelyet minden ország polgárainak fontolóra kell venniük. Amennyiben a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a Wall Street spekulánsai, illetve az Európai Uniót összeeskábáló bankárok tanácsait követjük, akkor a pénz uralmának rendszerébe fogunk beépülni, amely oda juttat bennünket, ahová egyetlen épeszű ember sem kívánkozhat. Az ezzel szemben álló alternatíva azt igényli, hogy a kapitalista rendszert fosszunk meg legitimitásától és erőforrásaitól, továbbá e legitimitást és erőforrásokat a gondoskodó piacgazdaság megteremtésére használjuk föl. Míhelyest föl ismerjük, hogy a demokráciának, a piacnak és az erkölcsi alapokon nyugvó kultúrának – vagyis mindannak, amire legtöbbször a társadalmat alapozni kívánja – halálos ellensége a kapitalizmus, nem lesz meglepő számunkra, hogy ez a gondolkodásbeli változás olyan politikák megvalósítását követeli meg, melyek szinte teljesen ellentétesek a kapitalizmus által támogatottakkal.

A kapitalizmus az óriási, globális méretű monopóliumokat kedveli, melyek rendelkeznek a közpénzekből nyújtott hatalmas támogatások kiperéséhez szükséges hatalommal, továbbá képesek kibújni a közösség felé történő elszámolási kötelezettség alól. Ezzel szemben a hatékony piaci működés olyan szabályok meglétét feltételezi, amelyek a vállalatokat emberléptékűvé teszik, továbbá megkövetelik a termelőkötől költségeik internalizálását, azaz a belsővé tételét. A kapitalizmus az úgynevezett elidegenedett tulajdonosi rendszert intézményesíti, amely a tulajdonosokat messze távol tartja saját döntéseik következményeitől. A piacgazdaság ezzel szemben a célből támogatja a valódi érdek-

csoportok (dolgozók, tulajdonosok, beszállítók, vevők, közösségek) tulajdonlását, hogy az emberi érzékenység beépüljön a gazdasági döntésekbe. Míg a kapitalizmus az erkölcsös emberrel (homo moralis) szemben a gazdasági embert (homo oeconomicus) állítja a középpontba, addig a piacgazdaság egy erkölcsös kultúra meglétét előfeltételezi. Míg a kapitalizmus ösztönzi és jutalmazza a spekulánsokat, addig a piac azokat támogatja, akik a saját munkájukkal, illetve termelő beruházásaikon keresztül járulnak hozzá a jólét megteremtéséhez. Míg a kapitalizmus a pénz és a tulajdon jogait a személyek jogai fölé helyezi, továbbá arra törekszik, hogy a pénz mozgását fölszabadítsa az országhatárok korlátai alól, addig a piac a személyek jogait igyekszik biztosítani a pénz jogaival szemben, valamint tiszteletben tartja az országhatárokat, mivel azok léte az egészséges gazdaság alapfeltételei közé tartozik.

Legfőbb ideje, hogy a kapitalizmust valódi természetének megfelelően kezeljük, azaz halált hozó rákbetegségként bánjunk vele. Megvan hozzá a jogunk, és rendelkezünk is a kellő eszközökkel ahhoz, hogy kigyógyítsuk társadalmunkat és megszabadítsuk ettől a ráktól. A gyógyulás érdekében együtt kell munkálkodnunk azon, hogy fölépítsük azt a kultúrát és azokat az intézményeket, amelyek a valamennyiünk által álmodott igazságos, fenntartható és részvételles világ alapját jelentik.

Baranyi Árpád fordítása